

Bulla co[n]frat[er]nitat[is] in Eccl[es]ia Reualien[si] Instituende

Innocentius Ep[iscop]us s[er]uus s[er]uoru[m] dei ven[erabi]li f[rat]ri Simonj Ep[iscop]o Reualien[si] S[al]u[t]e[m] et Ap[osto]licam/ b[e]n[e]dict[i]o[n]em Exigentibus meritis tue deuocionis qua[m] ad nos et ad Ap[osto]licam sedem gere[re]/ comp[ro]bans nos inducu[n]t vt petitionibus tuis ex quibus p[re]sertim diuini cultus increme[n]tu[m]/ et salus p[ro]uenire dinoscitur a[n]i[m]aru[m] Necnon pauperu[m] v[ir]ginu[m] vt nuptui tradi possint necessariis consulitur Quanto cum deo possumus fauorabilit[er] a[n]nuimus Sane pro p[ar]te/ tua nobis nuper exhibita peticio co[n]tinebat q[uo]d tu pia deuocione ductus Et ne paup[er]es/ v[ir]gines non habentes cum quo nuptui tradi possint ad inhonesta dilabantur Su[m]p[er]e/ desideras an eccl[es]ia tua Reualien[si] vna[m] fr[ater]nitatem vtriusq[ue] sexus p[er]sonarum adinstar fr[ater]nitat[is]/ infra ambitu[m] domus b[e]ate marie sup[er] minerua[m] de vrbe pro faciendis elemosinas paupe[ri]bus puellulis maritandis et alijs pijs operibus ex[er]cendis institute Pro eisdem elemo[sinis] et pijs op[er]ibus faciendis et ad eunde[m] effectum instituere Ex qua institutio[n]e in/ dicta Ciuitate et dioc[esi] fructus p[ro]ueniunt salutare Quare pro parte tua nobis/ hu[m]iliter fuit supplicatu[m] vt tibi super hoc facultatem concedere de benignitate/ Ap[osto]lica dignemur Nos igitur pi[u]m et laudabile p[ro]positu[m] hui[us]modi plu[r]imu[m] in d[omi]no/ co[m]mendan[s] Teq[ue] a quibusuis exco[m]municac[i]on[e] suspension[e] et interdicti Alijsq[ue] eccl[es]iasti[cis] sentencijs^e et penis a Jure vel ab homi[n]e quauis occasione vel causa/ latis Si quibus qua[m]libet i[n]nodatus ex istis ad effectum p[re]sentiu[m] dumtaxat co[n]sequendum/ haru[m] serte absoluen[s] et absolutu[m] fore censentes Hui[us]modi supplicatio[n]ibus inclinati/ Tibi fraternitate[m] p[re]dictam in dicta Eccl[es]ia adinstar dicte^d co[n]fr[ater]nitat[is] infra/ ambitu[m] domus hui[us]modi institute Ac sub eisdemmodo et forma erigendi et institu[en]di plena[m] et liberam Auc[tor]itate Ap[osto]lica tenore p[re]sentiu[m] licenciam co[n]cedimus et facultate[m]/ Et nichilo[m]in[us] om[n]ibus et singulis confr[atr]ibus qui co[n]fr[ater]nitatem p[re]dicam pro tempore/ ingredientur Qui dictis puellis maritandis et alijs pijs op[er]ibus hui[us]modi ex[er]cendis/ manus porrigent adiutricis vt om[n]ibus et singulis gracijs p[ri]uilegijs indultis indulgentijs et facultatibus eidem co[n]fraternitati infra ambitu[m] domus hui[us]modi institute/ Et co[n]fratribus illius vel in genere vel in specie per^e sedem p[re]dictam co[n]cessis/ et concedendis in posteru[m] Quoru[m] o[mn]iu[m] tenores ac si de verbo ad verbu[m] p[re]sentiibus/ insererentur haberi volum[us] pro sufficient[er] exp[re]ssis vti et potiri et gaudere licere/ et licite possint et debeant in om[n]ibus et per om[n]ia perinde ac si eis specialiter/ concessa fuissent Auct[orit]ate p[re]fata de speciali dono gr[acie] indulgemus Illaq[ue] om[n]ia/ ad confr[ater]nitatem instituenda[m] hui[us]modi extendimus pariter et ampliamus Non obstan[s] constitucion[es] et ordinacion[es] Ap[osto]licis Necnon om[n]ibus Alis^f que in singulis litte[r]is gra[ci]aru[m] p[ri]uilegioru[m] indultoru[m] et indulgenciarum hui[us]modi concessu[m] est non obstare Ceterisque^g/ quibuscu[m]q[ue] Nulli ergo o[mn]ino ho[m]inij liceat hanc pagina[m] n[ost]re absoluc[i]on[is] concession[is] vo[luntat]is undulti extension[is] et amplicac[i]on[is] Infringe[re] vel in ausu temerario con[tra]ire/ Si quis aut[em] hoc attemptare p[re]sumpserit Indignac[i]on[em] om[n]ipotenti[s] dei ac beatorum/ petri et pauli Ap[osto]loru[m] eius se nouerit incursuru[m] Dat[um] Rome apud s[an]c[tu]m petru[m] /Anno Incarnacion[is] d[omi]nice Millesimoquadringentesimoactuogesimoactauo sexto/ kalend[is] Junij Pontificatus nostri Anno quarto

Ülaltoodud tekst sisaldab paavst Innocentius VIII [1484-1492] poolt Tallinna piiskopile Simon van der Borchile [ca 1477-1492] läkitatud luba asutada Tallinna uus vennaskond. Läkituse originaal, nagu ka teised keskajased Tallinna piiskopiarhiivi arhiivaalid, ei ole säilinud. Teksti transkriptsioon on tehtud Tallinna raearhiivist pärit koopia järgi. Ilmselt on koopia koostatud piiskopi kantseleis Tallinna rae jaoks.

Läkitusest selgub, et Tallinna piiskop on pöördunud paavsti kantselei poole, asutamaks uut vennaskonda, mis abistaks abiellumiseks vajaliku kaasavara soetamisel vaeseid tütarlapsi, hoides neid sel viisil halvale teele sattumast. Kahetsusväärsete tagajärgede vältimiseks lubabki paavst asutada Tallinna mõlemast soost liikmetega vennaskonna Rooma Santa Maria Sopra Minerva kiriku juures tegutseva vennaskonna eeskujul. Lühidalt ongi see kogu dokumendi sisu.

Nimetatud vennaskond asutati Rooma Santa Maria Sopra Minerva kiriku juurde kardinal Giovanni Torquemada¹ toetusel 1460. aastal ülesandega vaestele tütarlastele abiellumiseks või kloostrisse astumiseks kaasavara koguda. Vennaskond kandis Maarja kuulutamise nime. Kardinal oli doteerinud ka Püha Jacobuse kabeli samas kirikus. Pärast Giovanni Torquemada surma 1468. aastal läks kabeli patronaadioigus üle vennaskonnale ning vennaskonna nimi kandus üle kabelile. Lisaks Maarja kuulutamise vennaskonnale asutati Santa Maria Sopra Minerva kiriku juurde 15. sajandi lõpul ja 16. sajandil veel Roosikrantsi vennaskond, Sakramendi vennaskond, Lunastaja vennaskond ja Jumala nime vennaskond.

Santa Maria Sopra Minerva kiriku Maarja kuulutamise vennaskond oli jõukas ning sajandite jooksul tema varandus kasvas, lubades teostada mõningaid ehitustöid kirikus. 1880. aastaks tõi vennaskonna varandus talle aastas sisse 300 000 liiri.²

Milline oli vennaskonna saatus Tallinnas ja kas ta üldse kunagi suudeti asutada, on paraku teadmata. Ilmselt planeeriti vennaskonna rajamist Toomkiriku juurde – *an ecclesia Reualiensis*. See sõnastus ei välista siiski, et silmas peeti Tallinna kirikut laiema, st lihtsalt vennaskonna asutamist Tallinna.

Vennaskonna rajamise plaani põhjused võisid olla mitut laadi. Pole välistatud, et piiskop soovis uue vennaskonna asutamise initsiatiiviga üritada lõigata vaimulikkude või poliitilist profiiti, see ei saanud aga olla ainuke põhjus. Just ülalkirjeldatud ülesannetega vennaskonna rajamiseks pidi Tallinnas olema ka mingi sotsiaalne nõudlus, st probleem vallaliste tütarlastega.

Reformatsiooneelsetel aastakümnetel elavnes kõikjal Euroopas katoliiklik vagadusliikumine. Selle elavnemise juuri ja eeskujusid võib tegelikult otsida juba Musta Surma järgsest pühakutekultuse tõusust 14. sajandi keskel ja Gerhard Groote *Devotio Moderna* 'st 1380. aastatel.³

Vagadusliikumise tõusu võib hiliskeskajal märgata ka Tallinna puhul. Selle nähtuse üheks väljenduseks on mitme usulise vennaskonna tegevus. Traditsiooniliselt piirduakse Tallinna korporatiivsetest ühendustest rääkides Suurgildi, Kanuti gildi, Oleviste gildi ja Mustpeade vennaskonna nimetamisega ning nendegi puhul rõhutatakse eeskätt ametialase ühenduse funktsiooni. Rohkem tuntud on ka Püha Ihu vennaskond tema oletatava lähema seotuse tõttu linna eestlaskonnaga. Usuline, seltskondlik ja hoolekande pool, mis on mistahes keskajase vennaskonna tekkepõhjuste seas esikohal, kipuvad eelnimetatud vennaskondade käsitlemisel tavaliselt varju jääma. Kui Suurgild, Kanuti gild, Oleviste gild ja Mustpeade vennaskond püsisid ka uusajal ning omandasid luterlikus ümbruses tõepoolest üha rohkem ametialase ühenduse funktsiooni, siis katolikuajal ei piirdunud eeskätt usuliseltskondlike vennaskondade arv sugugi ainult eelnimetatutega. Allikates mainitakse Püha Ihu vennaskonda, Gertrudi vennaskonda, Victori vennaskonda, Hiiobi vennaskonda, 10 000 rüütli vennaskonda, Antoniuse vennaskonda, Rochuse vennaskonda ja Miikaeli vennaskonda.⁴ Toompeal tuntakse 15. sajandi algusest Neitsi Maarja vennaskonda,⁵ millest pärast reformatsiooni sai Toompea ja Toompea eeslinnade käsitöölise ühendus. Selle vennaskonna puhul ei selgu siiski kusagilt, et tal olnuks side Innocentius VIII poolt lubatud vaeste tütarlaste abistamise vennaskonnaga.

Paralleelselt hiliskeskajase vagadusliikumise tõusuga suurenes rae osalus katoliku kiriku siseelus. Niisuguses asjades käigus ei olnud midagi eripärast: linnavõimude kontroll katoliikliku kirikusüsteemi üle ja rahaline osalus selles süsteemis suurenes hiliskeskajal kõikjal Euroopas.⁶ Enamik uusi initsiatiive ei kandnud eeskätt majanduslikel põhjustel Tallinnas siiski vilja. Linna müüri ümbritsetud alal asuvad kloostrid olid rajatud linna konstituendumise algperioodil, mil potentsiaal ei olnud veel piiratud. 15. sajandi teiseks pooleks olid vabad ressursid linna sees aga ilmselt ammendatud.

1490. aastal ärgitas Riia peapiiskop Michael Hildebrand Tallinna raadi ja piiskoppi rajama frantsiiskaanide (*gaudentes*) kloostrit.⁷ Tallinna rae kirjakordumeister Wolter von Plettenbergile juunist 1506 selgub, et raad ei jõua ordu komtuuriga kloostri ehitamiseks tarviliku maa eraldamise asjus kokkuleppele. Ka väidetakse linnal juba kül-

lalt kirikuid, klostreid ja seeke olevat. Lisaks oli rael endal kavas rajada nunnaklooster, kuhu võinuks asuda linnakodanike tütreid, kahe kloostrit ehitamine korraga käinuks aga linnale üle jõu.⁸ Uue nunnakloostrit püstitamise kavandamisel ja nimipühaku valikul võidi saada otsest eeskuju Lübeckist, kus 16. sajandi algul asutati patriitsiaaditütardele mõeldud Püha Anna klooster.⁹

Frantsiskaani kloostrit asutamise üle vaieldi veel 1507. ja 1508. aastal, kusjuures raad seadis uue kloostrit rajamise tingimuseks Mihkli kloostrit sulgemise.¹⁰ Ühelt poolt võis see olla märk rae vastuseisust Harju-Viru rüütelkonnale – oli ju frantsiskaani kloostrit rajamine rüütelkonna initsiatiiv ning Mihkli nunnaklooster rüütelkonna kaitse all, nunnad aga enamasti rüütelkonna daamide hulgast pärit. Teisalt viitab see ilmselt linna ressursside ammendumisele.

Kas oli siin oma osa ka uusaegse mõttelaadi levikul, mis hiljem usupuhastuse läbi teinud maades sundis ehk juba katolikuaja lõpul kiriku pealt kokku hoidma, jääb siinkohal lahendamata küsimuseks. Selge on vaid see, et nii Püha Anna nunnaklooster kui ka Santa Maria Sopra Minerva eeskujust lähtuv vennaskond jäid kas sootuks asutamata või ei jõudnud tähtsusetust algrakukesest kaugemale. Mingeid teateid nende tegevusest ei ole õnnestunud leida.

Uute kiriklike institutsioonide asutamise soovitaga ei saa näha ainult Tallinna piiskopi või Harju-Viru rüütelkonna ambitsioone – kavatses ju ka Tallinna raad omalt poolt kloostrit rajada. Nii võib kõiki kirjeldatud katseid, sh vaeste tütarlaste abistamiseks mõeldud vennaskonna rajamise katset, pidada üheks osaks reformatsioonieelsest katoliiklikust vagadusliikumisest. Millised kaugemad põhjused seisid aga katsete eneste ja nende luhtumise taga, on juba pikema analüüsi ülesanne.

Tiina Kala (1967)

TÜ ajaloo eriala, 1991
Tallinna Linnaarhiiv,
uurib Eesti keskaegset
kirikulugu

^a järgneb mahatõmmatud *a*

^b järgneb mahatõmmatud *ex*

^c järgneb ebaselge sõna

^d järgneb mahatõmmatud *fra*

^e järgneb mahatõmmatud *se vel p[er]*

^f *sic!*

^g järgneb ebaselge sõna

¹ Mitte segamini ajada Hispaania suurinkvisiitori Tomás de Torquemadaga (1420-1498).

² Palmerio, G., Villetti, G. Storia edilizia di S. Maria Sopra Minerva in Roma, 1275-1870, *Università degli studi di Roma "La Sapienza" Dipartimento di storia dell'architettura, restauro e conservazione dei beni architettonici, Studi e documenti 1*, Roma 1989, p 151.

³ Vaidluste kohta *Devotio Moderna* funktsioonide üle vt. *Devotio Moderna*, basic writings, translated and introduced by John van Engen, preface by Heiko A. Oberman, Paulist Press, New York-Mahwah 1988, p 10.

⁴ Vrd Johansen, P. zur Mühlen, H. v. Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval, Böhlau Verlag Köln Wien 1973, S. 67, 283; TLA, f 230, n 1, s Ad 32, fol 151v; f 31, n 1, S. 216, fol 20r.

⁵ Vt Stillmark, Fr. Der älteste Schragen der Dom- oder Mariengilde zu Reval, *Beiträge zur Kunde Estlands, Bd. XVIII, Heft 1-5*, Reval 1932-1934, S. 25-46.

⁶ Vrd Frank, I. W. A History of the Medieval Church, SCM Press LTD London, 1995, p 133, 136.

⁷ Lemmens, L. Die Observantenkustodie Livland und Preussen, Düsseldorf 1912, S. 34, Nr 120. Frantsiskaani uute kloostrite rajamise laine algatati tegelikult juba 14. sajandi esimesel poolel. 1324. aastal andis paavst Johannes XXII bullaga *Redemptor noster* Saksi frantsiskaani provintsiaalile loa kahe kloostrit asutamiseks Preisimaale ja ühe asutamiseks Tallinna (Lemmens, L. S. 23, nr 56). 1466. aastal lubas Pius II ordumeister Johannes Mengede vastava palve peale asutada Liivimaale kolm frantsiskaani kloostrit (Lemmens, L. S. 32, Nr 108).

⁸ Lemmens, L. S. 41, Nr 159, Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch (LUB) nebst Regesten, 2. Abteilung, Bd. III., hrsg. v. Hildebrand, H., Schwartz, Ph., Arbusow, L. und Bulmerincq, A. v. Nr 75, Juni 1506.

⁹ Suhr, W. Die Lübecker Kirche im Mittelalter. Ihre Verfassung und ihr Verhältnis zur Stadt, *Veröffentlichungen zur Geschichte der Hansestadt Lübeck, Bd. 13*, Lübeck 1938, S. 29, Hauschild, W.-D. Kirchengeschichte Lübecks. Christentum und Bürgertum in neun Jahrhunderten, Lübeck 1981, s 133.

¹⁰ Lemmens, L. S. 41, Nr 161. S. 42, Nr 169; LUB 2/III, nr 244 [Aug 1507], Nr 464, 18. Okt 1508.